

Mottó: „Csak 10 féle ember van: aki érti a kettes számrendszert, és aki nem.”

(ismeretlen)

Posztmodern nomádok

Virtuális közösségek a realitásban

Előadás a Magyar Kommunikációtudományi Társaság 2010. június 11-12-i, „Közösségek mai (kommunikációs) arculata” című konferenciájára

Bokor Tamás

1. A probléma: miféle virtualitás, miféle közösség?

Virtuális közösségekről a társadalomelméleti diskurzusban hagyományosan kétféle értelemben lehet beszélni. Tágabb értelemben – Benedict Anderson nyomán¹ – „elképzelte közösségként”, vagyis olyanként, amelynek tagjai ugyan nem ismerik egymást személyesen, mégis összetartozóként tekintenek egymásra (például egy nemzet vagy egy vallási felekezet tagjai). Szűkebb értelemben pedig – Howard Rheingold terminológiáját követve² – a *CMC* (*computer mediated communication*) által összekapcsolt individuumok közösségeként, amelynek tagjait a virtualitás (azaz a kommunikációs szituáció látszólagossága, elképzeltsége, nem valódi mivolta, illetve a közvetlen szituációnak csak a lehetőségeként létező, a valóságosság lehetőségének csíráját tartalmazó helyzet) formálja közösséggé – a leggyakoribb példákat említve ilyen egy online csevegőszobában beszélgető társaság vagy egy interneten szerveződő rajongói klub.

Az előbbi megközelítés – ontológiájából fakadóan – technikafüggetlen, az utóbbi – szintén ilyen szempontból nézve – technikaorientált szemléletet tükröz. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy némely sajátos virtuális közösségek vizsgálatakor nem derül ki egyértelműen, melyik tárgyalási keret alkalmasabb a működésük leírására. Csupán két példa: a *CMC*-ben, mint kommunikációs szintéren megjelenő vallási felekezetek, vagy a (benedicti értelemben vett) nacionalista alapon szerveződő online fórumok magukba foglalják mindkét fenti értelmezési lehetőséget: egyszerre beszélhetünk róluk mint *ab ovo* ontológiailag és mint csupán technológiailag virtuális közösségekről.

Számos egyéb dilemma mellett azonban a működésükkel kapcsolatos legfontosabb kérdés így hangzik: miként viszonyul egymáshoz a virtuális közösség, mint elképzelt közösség, és a virtuális közösség, mint egy speciális technológiai platform (pl. a world wide web) által létrehozott kollektív ágencia? Valóban kialakulhat-e a reális közösséghez hasonlóan működő közösség egy (technikai szempontból nézve) virtuális kommunikációs szintéren, ahogyan ezt sok kutató alaptételként fogadja el? Első közelítésben egyértelmű, hogy bármely értelemben is beszéljünk *virtuális* közösségről, a szó elé kerülő jelző megkülönböztet: annak szükségszerűségét mutatja, hogy a virtualitásban megvalósuló közösségképződés *más*, mint a realitásban zajló közösségiesedés. E vizsgálódás fő kérdésfeltevését tovább pontosítva: az írás arra keres választ, hogy miért és miben *más* a *CMC* intézményeiben létrejövő virtuális közösségek jellege a realitásban működő közösségekhez képest, ha e közösségekben egyszerre jelentkezik a virtualitás fenti két értelmezése. Az értekezés ugyanakkor – terjedelmi korlátai miatt – nem vizsgálhatja részletekbe menően a virtuális és a reális közösségek közti ontológiai különbségeket.

¹ Anderson (2006)

² Rheingold (1993) 2. és 9. fejezet.

2. A kiindulópont: nomád ágensek

A fentiekben felvetett probléma vizsgálatához izgalmas kiindulópontnak ígérkezik Jaques Attali metaforája a nomádokról,³ akik – bár a szó köznyelvi jelentéséhez igazodva mondhatni, hogy közösségekben vannak – mégis külön, egyéni, önálló utakon járnak, még hozzá folytonosan, a megállás és a letelepedés szándéka, illetve esélye nélkül. A nomád-metafora – *mutatis mutandis* – a világhálón barangolóakra is alkalmazható. Másként fogalmazva: „a hálón keresők inkább monaszok közösségét alkotják, akik nomádként viselkednek”.⁴

Attali terjedelmes történelmi esszéjében, *A nomád ember* című munkában így indokolja e megállapítást, és így vezeti be a nomád kiterjesztett fogalmát:

„A nomád szó ma is hangzatosan, sejtelemesen cseng, lépten-nyomon használják a legkülönbözőbb embercsoportok jelölésére. A mondvacsinált vándorok névsora hosszú. Ide sorolhatjuk az első embereket, a gyűjtögetőket, a vadászokat, a pásztorokat, a vándorló jobbágyokat, a lovagokat, a tengerészeket, a zarándokokat. Persze a zsonglőrök, a trubadúrok (énekmondók), a vándorlegények, a kalózkodók, a koldusok, valamint a száműzöttek, a kiteszítottak, a kereskedők, a felfedezők, a kofák, a hajléktalanok és a marhapásztorok is hozzájuk tartoznak. De a vándorok, a politikai menekültek, a prédikátorok, az utazók, a művészek, a hippik, a felső vezetők is bővítik soraikat. A felsorolást persze még nyugodtan folytathatnánk, például a turistákkal, az amatőr videósokkal, a mobiltelefon és a világháló használóival.

Nevezettek nem mindegyike valódi nomád. Hiszen nem mindegyikük vándorol szüntelenül csigaházával, de mindegyikükre jellemző a vándorló népek kultúrájának íratlan etikája, vagyis lételemük alapja az utazás.⁵

A szerző hozzáteszi: manapság vitatott a nomád életmód jövőre gyakorolt hatása. Egyesek úgy gondolják, hogy tulajdonképpen már kihalófélben van a modernizáció útvesztőiben, amely „arra kényszeríti az utolsó utazókat, a történelem végének félretájékoztatót, elvakult szemtanúit, hogy túlsúlyos Buddhaként ott ragadjanak a képernyő előtt, és kuckójukból férjenek hozzá a munka, a kereskedelem, az oktatás, az orvoslás, és a szórakozás eszközeihez”.⁶ Ezzel szemben mások úgy gondolják, hogy a nomád lét a globalizáció nagy örvényében előbb-utóbb arra kényszeríti az embereket, hogy állandóan úton legyenek, még hozzá ahogy egy valódi nomádhoz illik, egyedül és szabadon.

A legújabb kori nomád életformák közé soroljuk e terminológia szerint azokat a le nem telepedett, illetve meghatározott helyhez nem (vagy nem egyértelműen) köthető létformákat, amelyek alapvető motívuma és ismertetőjegye az utazás, a folyamatos úton lét.⁷

³ Attali (2004)

⁴ Az itt szereplő idézet a téma továbbgondolását tartalmazó tanulmányban szerepel, ld. Karácsony (2006)

⁵ Attali (2004) 15-16.

⁶ Uo. 16.

⁷ Attali szerint három meghatározó nomád csoport fordul szembe a közeljövőben a letelepedett (más néven civilizált) életmóddal: az iszlám vallás, a demokrácia, illetve a kereskedelem rendszere. Az összecsapás első jeleként lehetett értékelni a 2001. szeptember 11-i terrortámadásokat, amelyek során helyhez nem köthető, vagyis ilyen értelemben nomád iszlám fundamentalisták nomád eszközökkel (repülőgépekkel) rombolták le a letelepedett civilizáció jelképeit (az ikertornyokat). A magyarázat koherenciáját gyengíti ugyanakkor, hogy Amerika, mint állam mellett a világkereskedelem, mint nomád tevékenység központja szenvedte el a támadást.

A nomád-metaphora felmerült Paul Viriliónál is, aki a XXI. századot a nomádok és a letelepedettek harcaként vizionálta. Virilio azonban nem az internetezők és a mobilkommunikációs technológiákat használók nomád életformájára utalt, hanem különböző nemzetek, illetve nemzetiségek kulturális sajátosságairól beszélt ilyen kontextusban. Nála az internet nem a nomádok földje, hanem virtuális gyarmatbirodalom volt.⁸

A nomádság, a le nem telepedett életforma és a mobilkommunikáció, illetve az online lét közötti párhuzamok több esszéistát ihlettek meg többféle szempontból. Attali termékeny esszéíróként egy jól használható szóképet talált a XXI. század eleji társadalmi jelenségek egyik fontos vonatkozásának, a lokális feloldódásának leírására, és egyúttal a világtörténelem dinamikájának egyik lehetséges modellezésére, de magyarázatának mélysége távol áll a kommunikációkutatás támasztotta igényektől. A problémafelvetés azonban – már csak gyakori emlegetése és sok szerzőnél tapasztalható felbukkanása miatt is – megéri a további, immár rendszerezett vizsgálódást, hogy próbára téve kiderüljön, mekkora magyarázó potenciállal rendelkezik.

3.1 A kritika egyik oldala: érvek a posztmodern⁹ nomád-lét mellett

A fenti bevezetőből a szerző szándéka szerint világosan kirajzolódik, hogy tudományos leírás helyett egyelőre egy metafora próbájával állunk szemben. Elkerülendő a szélmalomharchoz hasonló logikai érvelést, már ezen a ponton fontos megemlíteni, hogy ez a próbatétel fontos szereppel bír: általa vélhetően közelebb juthatunk a virtuális közösség koncepciójához, amennyiben szempontokat találunk a nomád-metaphora létjogosultsága mellett, illetve ellene.

A *nomád* kifejezés etimológiája két ágra bontható. Az ógörög *nomasz* kifejezés jelentése *pásztor*, s mint ilyen, az állataival együtt vándorló, szabad legeltetést és ridegtartást folytató állattenyésztő nomádokat jelöli. A *nomád* szó másik lehetséges töve, a szintén ógörög *nomosz* kifejezés kettős jelentésű. Egyfelől elfoglalt, de fel nem osztott területet jelent, másfelől törvényt. E két utóbbi jelentés összecseng Attali felfogásával: a nomád olyan le nem telepedett, szabadon vándorló ágens, amely (illetve szűkítő, ám kétségekívül humanisztikusabb felfogásban: *aki*) szabadon vándorol az általa belakott területen, s a többi nomáddal való kapcsolatát (jobbára íratlan) etikai szabályok (illetve erkölcsi törvények) szabják meg. Ehhez az etimológiához kapcsolódik még Luhmann szójátéka a nomádok közösségéről és a monászok közösségéről (*Nomadengemeinschaft – Monadengemeinschaft*).¹⁰ A szociológiai felvilágosodás programját megfogalmazó szerző az idézett tanulmányban Leibnitz monasz-fogalmát veszi kölcsön. A minden létező alapját alkotó, önmozgással rendelkező, önálló szellemi lények közössége és a nomádok közössége szerinte is hasonlóságokkal bír,

Így ebben a tárgyalási keretben a terrorcselekményről inkább mint decentralizációs, sem mint civilizációellenes törekvéstről lehet beszélni.

⁸ Monory–Tillmann (2000) 449-464. Ugyancsak az utazás, a le nem telepedettség fontosságára és a kommunikációval, mint valóságkonstrukcióval való szoros kapcsolatára hívta fel a figyelmet Fulbrock (2001).

⁹ Baudrillard koncepciója a modernitásról és a posztmodern korról természetesen ismét az esszéisztikus megközelítések világába vezet, ahogyan a nomád-metaphora is. Jelen írás azért ragaszkodik mégis a premodern-posztmodern ellentétpár terminológiájához, mert a közbeszéd szintjén az érthetőséghez elegendőnek ítéli a fogalmak használatát. (A 'posztmodern' jelző helyett a tanulmány végén a 'digitális' nomád kifejezés kerül majd elő – a cserét a sajtónyelv indokolja, ld. 4. fejezet.)

¹⁰ Luhmann (2008)

amennyiben mindkét közösséget (társadalmat, *Gemeinschaft*ot) önálló, sőt különálló entitások alkotják. A szójáték beszédes: a monászokból építkező közösség közösségi jellege ugyanannyira megkérdőjelezhető, mint amennyire kérdéses a nomádok „közösségének” közösségi mivolta. A premodern nomádból az idő előrehaladtával és a technika fejlődésével posztmodern nomád lesz, aki ez utóbbi értelemben megfeleltethető a más terminológiákban használt *user*, *surfer*, *UGC creator*,¹¹ illetve *netizen* kifejezéseknek – hogy csak a leggyakrabban használtakat említsük.

Meg kell vizsgálni a nomád-metaphora alkalmazhatóságának lehetőségeit és korlátait a mobilkommunikáció és az online kommunikáció színterein és intézményeiben. Tagadhatatlan metaforikus párhuzamok találhatók a premodern nomádság és a posztmodern nomádság között: a lokáltság hiánya, a függetlenség, a bármikor-bárhová-bárhogyan tulajdonságprofilja, stb. Ami az előbbinél a táj ismeretlenségét jelentette, az utóbbinál a digitális források ismeretlenségét, kérdésességét és megbízhatatlanságát szimbolizálja. A premodern nomád számára ellenőrizhetetlenként és bizonytalanként megtapasztalt környezet a posztmodernitásban az átláthatatlan, egészében soha biztosan fel nem térképezhető, mert dominánsan időbeli, fizikai helytől független, egészében megismerhetetlen, hipertextes tartalomban köszön vissza. A metaforát indikáló, leginkább egyértelmű párhuzam a területről területre költözés és a site-ról site-ra siklás (*surfing*) között van. A le nem telepedett „tájlakók” így válnak a posztmodern médiakörnyezetben hiperlinkek között ugráló felhasználókká. A nomádok ismeretlen gyökerei az online kommunikáció névtelenségében (pontosabban anonimitásában vagy polinonimitásában) élnek tovább. A szabad vadászterület, amelyet a nomádok közössége nem oszt fel, metaforikusan megfeleltethető a publikus digitális tartalmakhoz való hozzáférésnek.

Nem kerülhető meg a kérdés: közösségi lény-e a nomád, vagy sem. Attali szerint egyértelműen, de ő maga teszi hozzá: „A csoport (*ti. a nomádok csoportja* – *B. T.*) végül is egyének bizonytalan egysége, akik azért vannak együtt, hogy egymás segítségére legyenek az egy generációnál ritkán hosszabb vándorlásaik során.”¹² Első rátekintésre környezetétől független, önálló entitásokról van szó, amikor a nomád csoport közösségképző elemeire tekintünk (erre utal az említett nomád-monász szójáték is). A premodern nomadizmus – Attali művében – tartalmazza a közösségben létezés tulajdonságát: közösség a többi nomádtárral, közösség azokkal a javakkal, amelyekkel együtt vándorol (pl. csordák, gulyák, stb.), közösség a természettel, amellyel és amelyben együtt kell élni. A szerző többször hangsúlyozza: a nomád közösségből való kivetettség, kiátkozás, kiközösítés egyenlő a nyíltan kimondott halálos ítélettel, mert az egyén boldogulása a környezet veszélyessége miatt csakis társakkal együtt (azaz nomádközösségben) képzelhető el. Ilyen tekintetben a premodern nomád már csak pusztán túlélése érdekében is okvetlenül közösségi lény kell, hogy legyen, akinek szükséges, de nem feltétlenül elégséges felkészültsége a közösségalkotó képesség. Érdemes felfigyelni ugyanakkor a fenti idézetben arra, hogy a premodern nomád csak makroszociológiai értelemben alkot más nomádokkal közösséget, amely közösség híján van az érzelmi motívumoknak – a közösségalkotás az egyének érdeke. Kérdés ezek után, hogy a posztmodern nomádra mennyiben igazak e megállapítások. (A kérdésre a 4. fejezetben térünk majd vissza.)

¹¹ A *user generated content*, vagyis a felhasználó által előállított tartalom létrehozója. A *user* (felhasználó) kifejezés azonban azért lenne e helyütt pontatlan, mert a *UGC* éppen a „felhasználó” aktivitására épít, ezzel kiragadja a *user* ágenst a felhasználói szerepből, és alkotóvá teszi őt.

¹² Attali (2004) 64.

3.2 A kritika másik oldala: érvek a nomád-koncepció ellenében

A tetszetős, első rátekintésre igen jól használható metafora részleteibe hatolva alapvető kérdések merülnek fel a nomád-lét és a virtuális közösségek közti kapcsolatokról. Az érvek egy része nyelvészeti, más része szociológiai, illetve rendszerelméleti megfontolásokon alapul. A következőkben vázlatosan ezeket vesszük sorra.

3.2.1 A virtualitás (arisztotelianus megfogalmazásban a „lehetőség szerinti lét”)¹³ magában foglalja a *locus*, vagyis a hely fogalmát. Meghatározatlan, de jelenlévő helyek sokasága alkotja a virtualitást, amelyek közül bármikor bármelyik szerephez juthat (ha úgy tetszik: megvalósulhat). E megállapítás szerint a posztmodern nomadizálás nem más, mint a lehetséges helyek közötti vándorlás. Azonban erről a vándorlásról nem állítható, hogy okvetlenül reális (ti. térben és időben megvalósuló) vándorlás lenne, hiszen a helynek a virtualításban nincs abszolút viszonyítási pontja. Másképpen: a virtuális helyek között barangoló posztmodern nomád vándorlása relatív: nézőponttól függően mondhatni, hogy voltaképpen egy helyben tartózkodik, s „körülötte” a helyek „cserélnek helyet” – hasonlóan, mint a Mohamedről és a hegyről szóló szállóigében. Így voltaképpen maga a nomád vándorlása is virtuális lesz – ezúttal a szónak a „látszólagos” értelmében.

3.2.2 A 3.1 pontban megfogalmazott *Nomadengemeinschaft* kohézióját, mint minden közösséget, közös kód biztosítja, amely valamely szokásos kommunikációs megoldásra vonatkozó *hogyan típusú tudások* összességét jelenti. E kódként a lingvisztika, a szociológia és a kommunikációkutatás szokásosan a nyelvet azonosítja, amely a közösséget alkotó ágensek számára lehetővé teszi, hogy szignifikációkat, illetve kommunikatívokat létrehozva egymás felkészültségeiből részesedjenek. Amennyiben a nyelvet tekintjük közös kódnak, a nomád nem lehet elszigetelt (vagyis távolodnunk kellene a monász-felfogástól), hiszen privát nyelv nincsen: amit csak egyetlen monász birtokol, az *per definitionem* nem nyelv, amit viszont több monász birtokol, az *per definitionem* nem privát. A nomád nem képes közösségi szempontból elszigetelt lenni, ha rendelkezik nyelvvel. A premodern nomadizmus esetében eleve kizárt, hogy a nomádoknak ne lenne nyelvhasználatuk, a posztmodern nomadizmus pedig szintúgy magán viseli a nyelvi kötöttség jegyeit. A digitális kódok jelentős része – a vizuális jelek egy csoportját leszámítva – nyelvi szignifikációkban és kommunikatívokban nyilvánul meg. Az online kommunikációs aktivitást jóformán lehetetlen elképzelni nyelv nélkül. Ha a nomád fogalmát a teljes nyelvi-kommunikatív elszigeteltséggel kapcsolnánk össze, a nyelvi kód megléte és használata miatt tarthatatlan lenne a posztmodern nomadizmus koncepciója. Azonban a megengedőbb felfogás alkalmazása esetén is kérdéses, hogy a közösen jelentéseket alkotó, közös szignifikációs alapokat létrehozó *userek* szigorúan nyelvi értelemben mennyire nevezhetők nomádnak.

3.2.3 Egy további – rendszerelméleti indíttatású – problémára Karácsony András hívja fel a figyelmet.¹⁴ Amennyiben a virtuális közösségek ontológiája kapcsán virtualitás és realitás kettősségéről beszélhetünk, s mindezt úgy tesszük, hogy közben megkülönböztetjük egymástól a kétféle közösséget, vajon nem esünk-e a tautológia logikai hibájába, amikor nem határozzuk meg, hogy maga a reális/virtuális megkülönböztetés reális-e, vagy virtuális? E segédkérdésként felmerülő szempontnak ugyanazért van itt létjogosultsága, amiért a 3.2.1 pontban a virtuális valóság és a virtuális hely reális/virtuális természetét vizsgáltuk kritikával.

¹³ Részletesebb megfontolásokért ld. Ropolyi (2004) és Ropolyi (2006).

¹⁴ Karácsony (2008)

Niklas Luhmann *Intersubjektivität oder Kommunikation: Unterschiedliche Ausgangspunkte soziologischer Theoriebildung*¹⁵ című tanulmányában a szubjektum és az interszubjektivitás problémáját vizsgálva arra a következtetésre jut: az ágensek mint szubjektumok és a közöttük zajló interszubjektív valóságalkotás helyett érdemesebb és célravezetőbb az ágensek közötti kommunikációkra, mint valóságalkotó tényezőkre helyezni a társadalmi kommunikációs jelenségek vizsgálatának fókuszát. Luhmann gondolatmenetét követve világos, hogy ha az interszubjektivitás koncepciójánál maradnánk, az szükségképpen elvezetne ahhoz a gondolathoz, hogy a posztmodern nomádok által megélt közös valóság nem lehet más, csak virtuális, mert „objektív” valóság létrejöttére a nomádközösségekben résztvevő ágensek különböző (szubjektív) sajátvilágai és élményanyagai miatt nem nyílhat lehetőség. E kérdésben a jelen tárgyalási keretben nem tisztünk állást foglalni, de a probléma jelzése fontos, mert a nomád, mint személy szerepére kérdez rá a közösségekben.

3.2.4 Még mindig a virtuális/reális megkülönböztetés műveleténél időzve merül fel a kérdés: beszélhetünk-e reális közösségek képződéséről virtuális intézményekben, illetve színtereken?

„A felkészültség szempontjából mind az attitűdök, mind pedig az attitűdök hatókörében megjelenő tartalmak lehetnek közösségképzők. Vagyis például nem csak tudásközösségekről, de élményközösségekről (mint például egy baráti társaság esetén) vagy éppen érdekközösségekről (mint például egy szakszervezet esetén) is lehet beszélni, vagyis egyaránt lehet beszélni az azonos attitűdöket táplálók közösségeiről és az azonos attitűdtartalmak tekintetében felkészültek közösségeiről.”¹⁶

Ebben az értelemben vannak olyan (kommunikatív) közösségek, amelyek az ágenstípusok eredendő felkészültségére alapozva eredendő közösségek. Az eredendő közösségekben elérhető felkészültségek tulajdonképpen az eredendő közösség tagjai számára eredendően adott felkészültségek aggregátumai. Egyes ágenstípusok esetén létrejönnek nem eredendő közösségek, vagyis olyan közösségek, amelyek többletfelkészültségei a szimbolikusan és/vagy a szimptomatikusan és/vagy az oszttentatívan és/vagy a pszichésen és/vagy a szakrálisan szignifikatívon keresztül elérhetővé vált szignifikátumok, mint nem eredendő felkészültségek közösségén alapulnak. A nem eredendő közösségekben elérhető többletfelkészültség – elsősorban – az, ami szimbolikusan és/vagy szimptomatikusan és/vagy oszttentatívan és/vagy pszichikusan és/vagy szakrálisan adott, illetőleg – másodsorban – olyan azonosságok, hasonlóságok, különbségek identifikációjából erednek, amelyek nem voltak a felkészültség explicit tartalmai.

E szempontokat szem előtt tartva a virtuális közösségek „nomád” tagjait olyan ágensekként lehet tételezni, amelyek felkészültek a nomád létformára, közösségük koherenciája pedig hasonlóságaik identifikációjából ered. Nem a szabad vándorlásra helyeződik tehát a hangsúly, hanem arra, hogy a virtuális közösségek résztvevő ágensei *felkészültségekkel rendelkeznek* a nomád életforma és a közösség által elfogadott nomád etika követésére, s e közös, de nem eredendő felkészültségekben való osztozkodás teszi együttesüket sajátos virtuális színtereken reális, nem eredendő közösséggé. A virtualitás kétféle megfogalmazását egyidejűleg szem előtt tartva a virtuális közösségek nomád tagjai laza koalíciót alkotnak. Közösségük nem okvetlenül reális, alapját a felkészültségek közössége adja.

¹⁵ Luhmann (2008)

¹⁶ Horányi (online) 28.

4. Összegzés: felkészültség a nomadizálásra

A „posztmodern nomád” fogalmi elemzését követően térjünk vissza eredeti kérdésünkhöz: miért és miben *más* a CMC intézményeiben létrejövő virtuális közösségek jellege a realitásban működő közösségekhez képest, ha e közösségekben egyszerre jelentkezik a virtualitás fenti két értelmezése?

Amint arra a fenti szempontok pro és kontra rávilágítottak, a premodern és a posztmodern nomádok között számos analógia található, ugyanakkor a pontos fogalmi leírás érdekében a nomád-metafora kritikára szorul és számos tekintetben óvatosságra int.

Magyarországon 2010 tavaszán jelent meg először a köznyelvben a „digitális nomád” kifejezés, amely lényegében ugyanazt a jelenséget ragadja meg, mint amit e tanulmány „posztmodern nomád” névvel illet.

„A »digitális nomádság« az Egyesült Államokban elterjedt munkastílus, ami azt jelenti, hogy az irodai dolgozók nem kötött körülmények között, hanem Internet-kávézókból, vagy mobil internet segítségével a szabadban végzik munkájukat. Hazánkban ez még nem gyakori, bár már nálunk is megjelentek az első digitális nomádok.”¹⁷

Világos, hogy például a különböző cégek dolgozói – akik maradéktalanul nem ismerik egymást, de még csak nem is feltétlenül tudnak egymás létéről – „digitális nomádként” nem alkotnak reális közösséget. *Virtuális* közösségük ugyanakkor abban mutatkozik meg, hogy mindannyian *felkészültek* arra a viselkedésre, amely a digitális nomádsághoz szükséges: rendelkeznek a helyi kötöttségektől mentes munkához szükséges anyagi és szellemi eszközökkel, megvan a szükséges kompetenciájuk, és képesek a megfelelő életformához illően cselekedni.

E sok különböző szempontot felvonultató és szerteágazó eszmefuttatás legfőbb tanulságai a következőkben foglalhatók össze:

4.1 A premodern és a posztmodern nomádság közös nevezője az a felkészültség, amellyel a nomád ágensek a nomádközösségben vesznek részt. A premodern korszak nomádjainak esetében e nem eredendő felkészültségek leírhatók a mindennapi életvitelhez szükséges praktikus egyéni és társas kompetenciák modalitásaiként, a posztmodern nomádok esetében pedig a digitális technológiák használatához szükséges technikai és a virtuális valóságban való viselkedés társas kompetenciáinak aggregátumaiként.

4.2 A *nomád* kifejezés – legyen szó akár pre-, akár posztmodern nomádról – a szó köznyelvi jelentéstartalma miatt megtévesztő. Nem magányos (sőt a magányosság kifejezetten elszigetelő és pusztító hatást gyakorol rá), hanem erősen a közösségre utalt ágens: túléléséhez szüksége van a nomádtársakra, akikkel a nomadizáláshoz szükséges felkészültségeken osztozik. A digitális médiakörnyezetben ez a szükséglet a közösségi médiumok térnyerésével válik egyértelműen láthatóvá.¹⁸

¹⁷ Horváth (2010)

¹⁸ Közösségi portálokra történő regisztrációnál minden alkalmazásban azonnal megindul az ismerősök felkutatása, bejelölése, és kölesönös virtuális kapcsolat kialakítása. Bár technikailag megoldható, hogy egy közösségi portálon a regisztrált tag nulla ismerőssel rendelkezzen, ez igen ritkán történik meg, már csak azért is, mert ismerősi kapcsolatok birtokában több védett információhoz (részletesebb felhasználói adatokhoz, fényképekhez, hírfolyamhoz, stb.) férhet hozzá.

4.3 A premodern nomádok közösségei rendszerint híján voltak a mély érzelmi motívumoknak. A posztmodern nomádok közösségeiben fellelhetők érzelmi motívumok, de a tagok többségét praktikus motivációk hajtják.¹⁹ Az írás eredeti kérdését nagy vonalakban megválaszolva: míg egy reális közösségben a felkészültségek, élmények, attitűdök, tapasztalatok és nézetek közössége sokféle kombinációban teremthet koherenciát, a virtuális közösségekben a digitális nomádok laza közössége jobbra a *hogyan típusú tudások* közösségeként értendő.

4.4 Végezetül egy kitekintő gondolat: a nomád-metaphora mellett egyre többször találkozhatunk a digitális bennszülött fogalmával. A két természeti leírás jelentésárnyalatainak összevetése meghaladja e dolgozat kereteit, de figyelemre érdemes: a bennszülöttség is egy sereg felkészültséget előfeltételez, és valamiféle „táj” meglétét sugallja, amelyben az ágens képességeinek birtokában mozoghat.

Megannyi virtuálisközösség-felfogás²⁰ verseng egymással, amelyek az internet technológiai fejlődésének különböző lépcsőfokain kerültek be a köztudatba. Ennek megfelelően különbözőképpen fogja fel a virtuális közösségeket az az elmélet, amely a '90-es évek végén, a „web1” korszakában látott napvilágot, és másként kezeli a kérdést az a koncepció, amely mostanság, a *social media* térhódításának csúcspontján próbálja leírni a virtuális közösségek működését. E dolgozat egyetlen metafora próbájaként azt vizsgálta, hogy ha a bennük résztvevő ágenseket nomádként tételezzük, milyen hasznunk származik ebből viselkedésük és tulajdonságaik leírásához. A kapott eredmények remélhetőleg továbbvezetnek egy koherensebb leírás felé, amelyben lehetőség nyílik a posztmodern/digitális nomádok, illetve a digitális bennszülöttek közösségalkotási lehetőségeinek átfogóbb vizsgálatára.

¹⁹ Vö. pl. a World Internet Project (2006) négyévente történő állapotfelvevételeinek eredményeivel, amelyekből kiderül, hogy az internetezők nagy többsége főleg információkeresésre, problémamegoldásra használja az online fórumokat. (Ezúttal eltekintünk attól, hogy a szórakozás, mint általában véve legfőbb motiváció milyen internet-használati formák révén valósulhat meg.)

²⁰ Egy, a témába vágó és különösen releváns írást ld. Wellman et alii (1999).

Felhasznált irodalom

Anderson, Benedict (2006) *Elképzelt közösségek*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.

Attali, Jaques (2004) *A nomád ember*. Allprint Kiadó, Budapest.

Fulbrook, Mary (2001) *A német nemzeti identitás a holokauszt után*. Budapest, Helikon Kiadó.

Horányi Özséb (szerk.) (2008) *A kommunikáció mint participáció*. Budapest, Typotex Kiadó.

Horányi Özséb: *Szinopszis* 7.3. Online: http://www.communicatio.hu/doktoriprogramok/kommunikacio/oktatok/horanyiozseb/szinopszi7_3.doc [2010. június 11.]

Horváth Kata (2010) *Munka digitális nomádként*. Online: <http://www.hrportal.hu/hr/munka-digitalis-nomadkent-20100325.html> [2010. június 11.]

Karácsony András (2006) Individualitás a nomádok földjén. Pillanatképek. In: Nyíri Kristóf (szerk.): *Mobilközösség – mobilmegismerés*. Tanulmányok. Budapest. MTA Filozófiai Kutatóintézete, 2002. 134.

Luhmann, Niklas (2008) Intersubjektivität oder Kommunikation: Unterschiedliche Ausgangspunkte soziologischer Theoriebildung. In: *Soziologische Aufklärung* 6. Opladen, VS Verlag, 169-188.

Monory M. András – Tillmann J. A. (2000) *Ezredvégi beszélgetések*. Budapest, Palatinus Kiadó.

Rheingold, Howard (1993) *The Virtual Community*. „A William Patrick Book”, 2. és 9. fejezet.

Ropolyi László (2004) A virtuális valóság természetéről. 30-55. In: Pléh Csaba, Kampis György, Csányi Vilmos (szerk.): *Az észleléstől a nyelvig*. Budapest, Gondolat Kiadó.

Ropolyi László (2006) *Az Internet természete. Internetfilozófiai értekezés*. Budapest, Typotex Kiadó.

Wellman, B.– Guila, M. (1999): Net Surfers Don't Ride Alone: Virtual Communities as Communities. In Smith, M. A. – Kollock, P. (eds.): *Communities in Cyberspace*. London: Routledge, 167–194.

Magyarul: Wellman, B.– Guila, M. (1999): A netszörfözők nem utaznak egyedül: virtuális közösségek mint valódi közösségek. In: Halácsy P. – Vályi G. – Wellman, B. (szerk.): *Hatalom a mobiltömegek kezében*. Új média re:mix I. Budapest: Typotex, 143-187.

World Internet Project (2006) Online: www.ittk.hu/web/docs/WIP_2006.pdf [2010. június 11.]